

ЗА ПОЧЕРКА НА МИХАИЛ НЕДЕЛЧЕВ*

Богдан Богданов

Като имам пред очи приятеля Михаил Неделчев, когото познавам от 40 години, но и писаното му слово, в тези дни ме занимава Въпросът как се отнасят помежду си живият му лик и почеркът на неговите текстове. Импулс за това питане ми дава почитта към приятеля и автора с такава следа в историята на съвременното българско слово. Защото той изпълни своите 60 години. Виждам го бодър и деен, кошунствено млад, но и улегнал, толерантен и скептичен. Та как да отнеса лика му към почерка на писаното му слово? Задачата ще се улесни, ако говоря не за лика, а за житейския почерк на Михаил Неделчев. Защото като писаните текстове, и човешката жизнена дейност се свежда до почерци, до стереотипни маневри между Възможните идеи и символи в определена среда. житейските почерци на един човек са няколко. Няколко са и устните му почерци - едни представителни, възприемани като негов израз, други избягвани и смятани за чужди. Някои хора развиват и повече писмени почерци. Но правилото е друго. Писменият почерк обикновено е един.

Какво наричам писмен почерк. Убедителната словесна процедура по свързване на идеи и символи, работата на една личност, постигнала определеност във формата на почерково послание към другите. С един или друг вид от широката скала между устното всекидневно и високото писано слово това послание прави между другото и тези две неща - позволява на отделния човек да се оприличи на подобните като него и да изпита удоволствие от повдигането си в степената на някаква груповост. Едва ли бих достигнал до тази формула, ако нямах пред очи отсъденото от Михаил Неделчев за литературната личност на Яворов, в чиито трагически почерк той вижда срещнати неговата лична трагика с поколенческата на едно не само българско време. Към същото насочва и идеята, че проектът за национална общност е важен елемент от личностната идентичност на повечето хора. И аз на свой ред мисля, че нашите почерци или стилове, както казва Михаил Неделчев, са едно от израженията на работата на личната ни идентичност и смятам, че не друго, а идеята за национална общност задава основния тон в неговия почерк.

Задачата на историка, литератора и антрополога, за какъвто се смята авторът на „Социални стилове, критически съвети, казва той, е да възприема повече смислов обем, отколкото е обичайно. Следвам тази негова побеля и се опитвам да говоря в по-добра дълбочина за почерка му. Представям го като един вид постигане срещу външните други, които той назидава, но и като справяне със страни на своята всекидневност. Казано по друг начин, разбирам блестящото му слово като борба за висок почерк. На гребена на неговата шейсетгодишна тази борба ми се струва успешна, но повече ме занимава принципът на работата ѝ. Затова и питането, как работи почеркът на Михаил Неделчев, ме кара да си представя жизнените му почерци, да предположа кои от тях се преобразуват в словото му на

* Текстът е публикуван в: Литературен вестник - 18-31.12. 2002// Литературни култури и социални митове. Сборник в чест на 60-годишнината на доц. Михаил Неделчев. Том I. НБУ, С. 2003, с.13-16.

критик антрополог и кои са загърбени като по-ниски, маргинални или заслужаващи укор.

Виждам го галантен, нашепващ, грижовен, говорещ на „вие” на ухажваните девойки, верен и в постоянна изневяра, също радостен и буен танцьор, намерил най-добрата партньорка за танцуване в средата на дансинга заедно с всички. Виждам го в семейната му среда в лекотата на случващото се в една шумна заедност, както и в заедността на струпали се хора, събрани от него за пораждаване на ситуация. виждам го и сам, но отново сред множество, с надвиснала застрашително зад гърба му библиотека, на безредно бюро, затрупано от отворени и затворени книги с втъкнати листове, на което той създава прекрасните си текстове с неизбежно закъснение.

Ситуациите са много, но може би жизнените почерци, които ги организират, са два. От една страна е мекият, фин пределно градски човек, толерантен към грубостта и абстрактната краткост на изказа, диалогичен и чуващ, отстъпчиво поддържащ заедността. От друга страна е провалилият се в търпението си ядосан велеречивец, избухващ в тирада с едри формули, опрени на принципи, но не по-малко ругателни. Веднъж той насочи такава формула и срещу мене. И при този почерк, не по-малко отколкото при първия, словото на Михаил Неделчев се излива добре оформено с профила на музикална фраза, без барокови дупки и синкопи. Спокойно аудиторен или тирадно нападащ, жизненият му стил манифестира не толкова собственото присъствие в света, а уважение към определени реалии, които трябва да се знаят, както и зачитане на човешката общност, изправена пред разбирането им.

Чувстваните разлики ми помагат да формулирам „светая светих” на почерка на Михаил Неделчев. На едно място той ме нарича „дистантен”. Да, има такова нещо. Дистантна е хуманитарната материя, която ме занимава, както и личното ми съществуване. В моменти на критика моят баща представяше натурата ми подходяща за ролята на съдия за разлика от своята, подходяща за ролята на адвокат. От тази вънпоставеност произтече идеалът да мисля за себе си като за човек, а после като за българин. От нея последва и жестът на усамотяването, нужно, както си мисля, за да изпълня добре работата на извънвремево, някак нечовешко разбиране. Почеркът на Михаил Неделчев тръгва от заедности - в близките и родните, не в приятелски кръг, а в по-доброто множество на семейството и другата по-голяма заедност: на хората от това място, на свързаните с една идея и, разбира се, на българите. Но дори и при нея словото на Михаил Неделчев се разгръща като в зала, има конкретността на диалог между публична личност и жива среда. Оттук и вътрешното твърдение на почерка му. Че е ценно не формулирането на нещо (не че работите му не са пълни с прекрасни формули), а съформулирането, въвличането на конкретни „тук и сега” хора в знаенето на неща на фона на конкретната общност, в която са свързани.

Оттук и предпочитаните материи за Михаил Неделчев: българската литература - ход от различни социални стилове, и политическото битие - друг ход от стилове, правещ от занимаващия се с тях своеобразен експерт по актуалност. Оттук и необичайностите в писмения му почерк, които го отличават и от наукообразните обективисти в литературната критика, и от реторичните критици, и от постмодерните универсални усложнители. Оттук и напорът към постоянна изява

в едни или други социални практики - дружеството „Гражданин” с усилието за малко общество с платформа и грамадата „Демократически преглед”, бастион на средността между култура и политика и на умереността между персоналистично ориентирана либералност, защитаваща национална идея с оригинална, мъчна постановка.

Родното на Михаил Неделчев е цялост със сложни исторически проекции, с възможност за повече истории, но и с убеденост, че историята е общ проект на голямото „ние” на националното, което не отхвърля богатството на по-малките локални „ние”. Родното е нужно, то е дадено, но и постоянно правено, уют е на индивидуалното съществуване, от което българинът не бива да се отказва. Почерковата работа на Михаил Неделчев прави нещо уникално в българската културна среда - свързва сложната реторика на националната комунитарност със също сложната идея, че националното трябва да се търси исторически в сменящите се модели за публичност и публични личности.

Тезата си за публичната личност Михаил Неделчев защитава на практика. Той е между малцината, които отстояват национална идея, непротивопоставена на европейския проект, сложна, реалистична, можеща да стане основа на самочувствието, без което влизането в съвременна Европа би протекло с проблеми. Макар че тази позиция го излага на самотност, той упорства в полемиката си и с повърхностните националисти, и с абстрактните европартизани. Дали има други като него? Дали той ги събира на страниците на „Демократичен преглед”, или то е по-скоро утопична, отколкото реална арена? Дори и да е така, пътят е този. Обществото се строи и отгоре, и отвън, но и със строене на малки общества. Това е наложително, когато проектът е труден. Именно такъв е патриотичният европейски проект на Михаил Неделчев с неговата мрежа от реалии и аргументи и сложното разбиране на собствената идентичност като работа по постоянно влизане и излизане от лоното на националното. Защото за него то не е проста даденост, каквато е за повърхностните патриотари, а работа, нито е лесна за отхвърляне идея, както си я представят европатриотарите.

Но да кажа няколко думи за другата проява на идеите, носени от почерка на Михаил Неделчев, за външната страна на писаното му слово, за тази стилистика на срещата на отделното като събитие, реалия, мисъл и нагласа, проявена в бронята на речевото протичане. Защото както вътрешното съчетаване на идеи и температурата на отнасянето им към реалността, така и външната страна на словото му е нещо, струва ми се, уникално за съвременната българска култура.

Почеркът му се познава по необичайната свързаност в дълги, отлично свързани фрази, в подвижни, послушни към цялото по-малки единства, музикална, пълна реч на отчленени единици и организирани множества. Михаил Неделчев практикува старото излято слово на българската литература, загрижено за този, който го разбира. Той е винаги конкретен и винаги тук. Затова говорещият не си позволява да провокира общия по-бавен поради неизбежната заедност ход на словесното протичане. Разбира се, той подчертава ролята си с отделни необичайни формули и думи, но като сочи арсенала, от който ги черпи. Предпочита да се опре на мислите на други познати на живата аудитория, а не да говори самотно. Говори разбрано не от почит към традиционния стилистически идеал, а защото слушащите трябва да разберат, но и да се заемат с това, което се обсъжда. Временна личностна

проява на слушащата общност, говорещият ѝ принадлежи, защото говоренето му се определя по-малко от себе си и повече от следващите го другости.

Отливам в тази характеристика на почерка на Михаил Неделчев личните си идеали за слово, но, разбира се, и една поколенческа норма, в която двамата с него определено сме свързани. Това и му пожелавам на гребена на неговата шейсетгодишнина - да продължи своите подвизи на попрището на този почерк.